

доц. д-р МАРИЯ ШИШМАНОВА

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ "НЕОФИТ РИПСКИ", гр. БЛАГОЕВГРАД

КУЛТУРНИЯТ ТУРИЗЪМ В БЪЛГАРИЯ – ВЪЗМОЖНОСТИ И РАЗВИТИЕ

CULTURAL TOURISM IN BULGARIA – OPPORTUNITIES AND DEVELOPMENT

Assoc. Prof. MARIA SHISHMANOVA, Ph.D.

SOUTH-WESTERN UNIVERSITY "NEOFIT RILSKI", BLAGOEVGRAD

Abstract: Based on the philosophy of cultural tourism, the latter's prioritized sectors for development in Bulgaria are outlined. Cultural tourism is also analysed as a factor for synergic growth, a basis for stimulation of certain activities and infusion of new vitality into settlements. This kind of tourism is a sector of the economy contributing to the sustainable development of the natural and anthropogenic environment under balanced utilisation of natural, and man-created cultural, resources.

Key words: cultural tourism, synergic effect, stimulation of activities, new vitality into settlements

ВЪВЕДЕНИЕ

Феноменът културен туризъм има нови възможности в своето развитие. Прогнозите на Световната организация по туризъм сочат, че към 2020г. той ще бъде водещ в света. Съветът на Европа за културното наследство реши да прогнозира развитието му в условията на глобализация на нови форми на култура, на нови форми на обмен на информация и детериториализация на индивида. Наблюдението показва нарастващ интерес към културното наследство, което като че ли се явява компенсация и противопоставяне на глобализацията.

Индивидуалността на дадена територия се определя от културното наследство, от културата на човешките връзки, от паметта на това което е средатата - измерител на качеството на живот. Среда без памет няма бъдеще, а наследството е белег за качеството на средата, за пластове на изминалото време. Културният туризъм е процес, при който човекът се стреми да си върне близостта с една конкретна социална и пространствена среда с много автентична идентичност и памет.

Културното наследство трябва да присъства не само в свободното време на отделния индивид и обществото, но да стане част от неговото ежедневие за повишаване

на неговата ценностна система, както и за подобряване на комфорта на бюджета на свободното му време.

ОБЕКТ НА ИЗСЛЕДВАНЕ

Културният туризъм се разглежда като елемент на свободното време.

Движението на хора с културна мотивация - изящни изкуства, посещения на забележителности и паметници на културата, пътувания до фестивали, празници на традиционни производства, фолклорни празници и фестивали на изкуствата, образователен туризъм и други културни събития се определя, като културен туризъм.

Той има сложна философия, тъй като носи кода както на културата, така и на туризма. Всеки проблем е достатъчно сложен, събрани заедно проблематиката се мултиплицира. Взаимната обусловеност и връзка провокират сливане между тях като продукт и процес [Костов, Е. 2001].

ЦЕЛ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Културният туризъм, неговата същност, организация, специфика, елементи, разновидности, териториални особености е необходимо да се вградят в свободното време на индивида, също и "незабележимо" и в неговото

ежедневие и да стане част от неговата ценностна система, особено на младото поколение.

В настоящето изследване се разглежда **културния туризъм** в аспекта движение към културното наследство, подготовка на територията за поемане на такъв вид туризъм, **както и неговото експониране и обвързване със свободното време.**

МАТЕРИАЛ И МЕТОДИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

За основа на изследването послужиха анализите, резултатите и взетите решения на множеството международни форуми, (като напр. Европа - дни на наследството, Културните коридори на Югоизточна Европа и др.), статистически наблюдения на Световната федерация по туризъм по проблемите на културния туризъм и виждания на отделни автори по тези въпроси, както и авторови изследвания и перспективни предвиждания в устройствени и екологични проучвания и проекти [Шишманова, М. 2003].

Използва се методът сопрапониране чрез съпоставяне същност и елементи на културното наследство и свободното време [Шишманова, М. 2005].

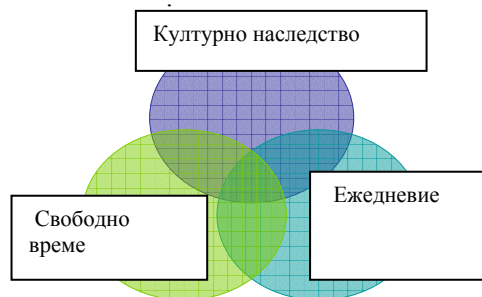
РЕЗУЛТАТИ ОТ ИЗСЛЕДВАНЕТО

Културен туризъм може да съществува само при наличието на културно и историческо наследство. Индивидът трябва да развие своето отношение към наследството. Понятието наследство засяга представата за ценността, за неговата автеничност и неповторимост, научна, документална, естетическа и пространствена стойност. и материална характеристика. При културният туризъм трябва да се оценява не само отделния обект, а и

средата където е експониран, съвкупността от композиционни взаимодействия и взаимодействието човек – среда или културен пейзаж [Булев, Т. 2005].

Експертите, след форума "Културните коридори на Югоизточна Европа" край Варна се обединяват в регионална мрежа, и лансират идеята, че в продължение на векове са се формирали културни коридори, следващи развитието на общи за региона културни феномени. Такива са обектите на античността, римското наследство, народната архитектура с нейните локални варианти, църквите, манастирите, мюсюлманските храмове. Запазени са и редица продукти на общото ни културно-историческо наследство, като например традиционните мотиви върху тъкани и предмети, които се срещат на много места из Балканите [Кръстев, Т. 2005].

Основната тема: "Културен туризъм" през миналата година на Европейските дни на наследството се проведе под знака на 50-годишнината на Европейската културна конвенция, и се ратифицира и от България. Предлаганата национална тема "Културен туризъм" е съобразена с постоянното мото на Дните на Европа, за общо наследство, като се изявява културното наследство, като фундамент на Европа, обединяващ нейните исторически и културни корени. Темата съответства на световните тенденции - **наследството** да бъде използвано, с помощта на **културния туризъм, като "неограничен" ресурс за устойчиво социално развитие. За което може да се добави и за подобряване на качеството на свободното време при включването му в неговия баланс** Фиг 1.

Фиг.1. Взаимодействие свободно време, ежедневиe и културно- наследство

Тези тенденции са особено актуални за **България, която притежава огромен, но недостатъчно използван потенциал за развитието на интензивен и изключително привлекателен културен туризъм.** Именно осъзнатото несъответствие между потенциал и реализация е и основният мотив за лансирането през 2003 г. на Програмата ФАР за културен туризъм проекти. Те са селектирани в рамките на тази програма, и получават отлична възможност за популяризиране по време на провеждането на Европа - дни на наследство.

Темата е в подкрепа и на инициативата на Министерството на културата за създаване на Стратегия за културен туризъм. Развитието на културният туризъм в региона на Балканите би оползотворило изключителния потенциал на неговото наследство и би изявило неговата специфика, като общи корени, силни взаимни влияния и забележителни културно-исторически ценности. Освен това културният туризъм може да допринесе значително за разтварянето, взаимното опознаване и културната интеграция между страните от Балканския регион, в духа на Регионалния проект “Културните коридори на Югоизточна Европа”, който стартира през 2005 г.

[www.culture.government.bg].

Основната цел на “Европа – дни на наследство 2004”, е че изяви и популяризира ресурсите за развитието на **културния и еко - туризъм.** локалните - на териториите на общините-участнички, националните – в цялата страна и регионалните – на територията на Югоизточна Европа [www.cisee.hit.bg]. Реализацията на тази цел би била естествено продължение на постигнатото по време на “Европа дни на наследство 2003”, чиято тема бе **“Културни пейзажи” и събуди обществен интерес към забележителните съчетания между природни и културни ценности,** с които е богата нашата страна. **Съчетаването между природни и културни ценности осезателно дообогатява и попълва паузите от свободно време на човека, на отделния индивид.** Наред с това, важна цел на “Европа дни на наследство 2004” бе **утвърждаването на културния туризъм като средство за взаимно опознаване на различните общности, за изява на регионалната идентичност и разнообразие и за интеграция в общоевропейското културно пространство, допринася за обогатяване на духовната сфера на обществото.**

Специален акцент трябва да се постави и върху обвързаността между “Култура” и “Туризъм”, като се изяви опитът на България в областта на културния

туризъм, и се даде широка гласност на проектите, реализирани по програмата ФАР. Във фокуса на вниманието е **перманентната цел на Европейските дни – повишаване на интереса, чувствителността и осведомеността на широката публика – и особено на децата и младежите – към културното наследство.**

Тези цели могат да обединят широк кръг от партньори с желание да работят заедно – централни институции, местни власти, доброволни неправителствени организации, училища и висши учебни заведения, експерти в тази област и други, като **по този начин те се въграждат в тази тематика и тя става част от тяхното ежедневие.**

Такива мероприятия могат да реализират най-разнообразни прояви, като участие в европейски инициативи, лансирани от Съвета на Европа, културни маршрути, посещения на музеи и паметници на културата, изложби, беседи, спектакли, концерти, конкурси за детско творчество и др. Българските участници в дните са част от 20-те милиона европейци, които всяка година през месец септември посещават близо 30 хиляди паметници на културата в цяла Европа [www.culture-routes.lu/php/fo_index.php?lng=en&dest=b_d_me_det&id=00000320].

В Международното ателие на тема “Културни маршрути на Югоизточна Европа”, експертите от всички страни на Югоизточна Европа: Албания, Босна и Херцеговина, България, Гърция, Бивша Югославска република Македония, Румъния, Словения, Турция, Хърватска и Югославия проявиха загриженост за състоянието на културното наследство на региона, породена от неговия неразкрит културен интегритет; застрашеността му от природни бедствия, военни конфликти, икономически затруднения и комерсиализация на неконтролиран туризъм. Те заявиха, че опазването и използването на културното наследство на региона изисква координирани усилия и взаимно разбиране към ценностите на

другите. Разглежда се културното наследство и като ресурс за регионално развитие, чието разумно използване не само би допринесло за възстановяване на вложените в него инвестиции, но и би осигурило достатъчно средства за неговото опазване, поддържане, съхраняване и развитие [www.tourism-bulgaria.hit.bg].

Културните маршрути, се считат за стимулиращи един устойчив културен туризъм - в тясно партньорство с туристическия сектор. Те са в състояние да изиявят идентичността и разнообразието на културното наследство в региона и да допринесат за неговата европейска интеграция. Разумното използване на културното наследство, чрез развитие на културните маршрути, би имало определен принос за целите на Пакта за стабилност на Югоизточна Европа по отношение на демократизирането, на устойчивото икономическо развитие и сътрудничество и на сигурността в региона.

Свободното време може да бъде, и ресурс на регионалното развитие с устойчив характер в зависимост от състоянието, идентичността и разнообразието на културното наследство.

Проектът “Културни маршрути на Югоизточна Европа” предоставя възможност за регионално развитие. Разработената по време на ателието първа версия на Картата на културните маршрути е ценна основа за по-нататъшно развитие на проекта, който трябва да има отворен характер, давайки възможност за присъединяване към него и на други страни, близки на региона. Всички работили досега върху Картата на културните маршрути на региона, са като отворена мрежа от експерти на проекта. Мрежа от експерти работи в една постоянна връзка помежду си и подготвя цялостна информация, която се интегрира от всички национални части и така се създава база данни и първата карта за културно наследство на Югоизточна Европа.- обсъдена на международното ателие в

София. Направени са предложения за популяризиране на това доста неизвестно културно наследство, за създаване на гид, на уебсайт, които да популяризират перманентно нашите ценности. Номиниран е на наш, т.е. на региона, културен маршрут за статута Европейски културен маршрут, а защо не и за Световно наследство. Разбира се, че крайната цел е да се достигне до конкретен туристически продукт.

Свободното време се развива с работното време и представлява отворена мрежа за нови импулси и информация популяризираща перманентно нашите културни и природни ценности.

Предлагат към Пакта за стабилност на Югоизточна Европа да бъде разработена и приета Харта за опазване и използване на културното наследство на региона. Тя би могла да допринесе за успешната реализация на проекта. Към Хартата трябва да бъде също разработен Регионален план за действие по опазване и използване на културното наследство на региона, финансиран от бюджета на Пакта за стабилност и включващ приетите от Ателието ключови дейности по проекта. Изразява се увереност, че Хартата за опазване и използване на културното наследство и Регионалният план за действие към нея - в рамките на Пакта за стабилност на Югоизточна Европа - в близко бъдеще ще включат и Федеративна република Югославия, чието културно наследство е интегрална част от културното богатство на региона [www.mi.government.bg/eng/tur].

Ако се проследят културните маршрути на Югоизточна Европа то те биха предствлявали огромен интерес в момента за Европа, тъй като в нея се крие огромен културен ресурс. Наследството е с невероятна идентичност и разнообразие. Културният интегритет, който е притежавало това пространство е в някаква степен нарушен. Общите исторически корени, които са се формирали като една цялостна макроструктура, в момен-

та в някаква степен са разкъсани. Конфликтите, които избухнаха през последните години, създадоха трудности за културен обмен, за единна регионална политика за опазване, за културен туризъм, за културни маршрути и т.н.

В момента липсва единна стратегия за устойчиво развитие на този регион. Идеята е създаване мрежа на културни маршрути в Югоизточна Европа, очертаване макроструктурата на това наследство, познато досега само в тесните национални рамки. Културните ресурси правят богати тези държави. Така може да бъде стимулирано развитието на една регионална кохезия на целия този регион, за една толерантност към ценностите на останалите страни, в духа на новата визия за наследството.

Така в свободното време се вътхва и еволюционността на ценноститеи стимулира неговото обогатяване.

Идеята за изграждане автентичния образ на региона, започвайки от културата, показвайки тази богата култура в нейната цялост и едновременно с това откроявайки националните особености, съдържа едно ярко позитивно послание, което би следвало да заличи негативното възприятие на Югоизточна Европа като източник на напрежение и конфликти. Подкрепата на ЮНЕСКО, на Съвета на Европа, на държавните и правителствените ръководители на страните от региона, както и на други европейски държави, на международни организации и финансови институции, интересът, проявен от експертите по културно наследство и културен туризъм, от бизнеса, от неправителствените организации и медиите, са една добра основа за осъществяване на конкретни проекти.

Необходимо е не само да се говори за икономика, за транспортни коридори, които в някаква степен винаги прокарват различни геополитически икономически интереси, а и да се говори и за пробле-

ми, обединяващи в едно тези страни. За културните, за човешките връзки, които могат да ги свържат, и можещи да превърнат едно туристическо пътешествие безкрайно интересно, отколкото ако е затворено само в тесните граници на съответната страна. **Свободното време придобива ново измерение, отваря се в пространството и прелива в други измерения на преливане на култури и ценности** [www.culture-routes.lu/php/fo_index.php?lng=en&dest=bd_me_det&id=00000320].

Бъдещето ще цени „дълбоката“ среда, имаща памет и пластове. Поражда се нова визия, нови представи за ролята и подхода към културното наследство. То е послание на минали поколения, попаднало временно в нашите ръце, което ние трябва да съхраним в неговия автентичен вид за бъдните поколения (философията на Венецианската харта на ИКОМОС от 1964г. културното наследство трябва да се разглежда като ресурс и стимул за икономическо и социално развитие, който не само трябва да се пази, но и да се използва рационално и ефективно.

Преводът на *„наследство“* е от heritage (англ.) и patrimoine (фр.) до сега като изказ е културно наследство. Същността и значимостта му е още валидна, но се **разширява диапазона на значимостта и се развива с времето, включва и други елементи в своята същност**. Пример за това е **включването на културните пейзажи, и културните маршрути** [Кръстев, Т. 2005].

Свободното време обогатява своята същност, като включва нови аспекти на елемента културното наследство.

Истинска еволюция през последните години настъпи в представите за културното наследство. **Визията за наследство вече се разглежда като свидетелство материално и нематериално, за стойности, вярвания, умения и традиции, ресурс за устойчиво развитие и качество на живот, средс-**

тво за интелектуален диалог, стимул за обмен и контакти, разбиране и съгласие.

В случая може да се каже, че **свободното време разширява спектъра на своите елементи**, като се има предвид горепосоченото.

Новата визия насочва вниманието към елементи „път“ на човешката среда – исторически символ на обмена, динамиката на връзките и диалога между общности и народи:

- към **„културните пътища“** – се отнасят конкретните, исторически пътища /пътеки, с определена историческа функция, тема, свързани с конкретни пейзажи и ценности – материални и нематериални;

- към **„културните коридори“** се отнасят трансконтинентални и транснационални исторически оси на вековни културни и икономически връзки, по които протичат идеи, ценности, иновации, непризнаващи граници.

Към тези коридори може да се „насложи“ тематичното пространство, за да се възстановят нематериалните обекти /Пътят на коприната, на виното, на среброто, на кехлибара и т.н./ Легендата, литературата да се превърне във физическо пространство и туристически обект е нов метод За Балканите и нашата територия може да се разработи маршрут по преданията на Крали Марко [Кръстев, Т. 2005]

Т.е. **новият метод допринася за създаване нови възможности за обогатяване на свободното време..**

Югоизточна Европа е точното пространство за изява на новата визия за наследството – истински кръстопът на цивилизации и религии през вековете, посредник между Изтока и Запада, Севера и Юга в която съществуват множество връзки, влияния с общи исторически корени.

Като следствие се формират във времето културни коридори – оси на вековни взаимодействия – жива памет на цивилизацията. Формира се неговата забележителна културна цялост и него-

вите общи културни феномени с уникални местни разновидности. Това богатство изисква координирани усилия. Едно координирано регионално туристическо управление, в рамките на регионалната мрежа на културните коридори би разкрило неподозирано богатство на тези регионални феномени и значително би повишило конкурентността на културния туризъм в региона и страната [Кръстев, Т. 2005].

Свободното време попада и в конкурентна среда, което довежда до подобряване на неговата същност и баланс.

За оценяване ролята на културните коридори за отваряне към европейското културно пространство е необходимо да се има предвид настоящата мрежа на европейските културни пътища.

Вписването на културното пространство на България в общата съкровищница на света представлява възел от общата мрежа на обекти и потоци.

България представлява в случая притегателен възел за свободното време на хората от европейското и световно пространство – пространство за култура и свободно време, пространство за интегриране и обогатяване на култури от древни времена до днес.

Необходимо е да се насърчава у нас новаторския културен туризъм, активизиращ културния обмен в рамките на региона и извън него и допринасящ за опазване на наследството, означаващо създаване на мрежа от културно - туристически продукти, изградени по протежението на тези коридори и свързване чрез тези коридори с европейската мрежа за културен туризъм.

Пилотният проект по програма ФАР на ЕС "Развитие на културния туризъм в България" обхваща три основни момента:

- по протежение на културния коридор, свързващ Гърция - България – Румъния /част от общата мрежа/ е избран

български фрагмент на исторически път и територия с богата историческа стратификация;

В този фрагмент са селектирани три локални културни пътища със силно изявена историческа стойност:

- пътят "Иваново – Червен" средновековен път свързващ средновековната крепост с комплекса от скални манастири /световно наследство/;

- традиционният път в Габровска област от епохата на Възраждането /18-19 век/ свързващ центровете на народната архитектура;

- древният поклончески Бачковски път, свързващ 4 манастира, 30 църкви и над 200 параклиса в "Родопската Света гора".

Така един голям културен коридор се свързва с конкретните локални ценности и реално може да бъде използван за новаторски културен туризъм [www.cisee.hit.bg].

За България това е изключително важно, тъй като притежаваме седем паметника на Световното културно наследство от 55 на Югоизточна Европа, а в същото време имаме крайна нужда от стимули за икономическо развитие. Този подход е свързан с нови и различни източници на финансиране за опазване на самото наследство – например културен туризъм., но също и други източници, като данъчни преференции, които стимулират дарения, вложени средства в опазването и т.н., от ефективно използване на културното наследство, което многократно възвръща вложените инвестиции.

У нас културното наследство е един неизползван, но междувременен и застрашен ресурс. Ако се коментира **културния туризъм, той е твърде неразвит, защото като цяло нашият туризъм е ориентиран преди всичко към природата. Между култура и туризъм липсва добра двустранна връзка. Понякога дори туризмът застрашава наследството. Има случаи на деградиране и дори груба комерсиализация.** Държавата системно

отказва да предприеме разумна система за данъчни облекчения в областта на културното наследство. Може да се добави още и неефективното използване на паметниците на културата /адаптацията на Централната минерална баня и кметството в София/.

Опазването на културното наследство се превръща в колективен проект, обвързващ все нови и нови партньори. Нормално е държавата да има приоритет в опазването, със съдействието на местните власти. Юридическата защита на паметниците на културата е въпрос на национален интерес и трябва да е национален приоритет. Не е и възможно функциите да се концентрират в едно ведомство, за което е необходима оптимална децентрализация на дейността по опазването. Може да се въведе партньорство между централна и местна власт, неправителствени организации, частен сектор, доброволните организации в сферата на наследството и др. Би трябвало да се създадат условия за една добра координация между всички партньори и дейности – между археологически проучвания, консервация, териториално устройство, урбанизъм и др. (Конвенцията за археологическото наследство на Европа, ратифицирана и от България, въвежда понятието “интегрирана консервация”, означаващо точно такава координация). Това предполага съответната законова рамка и последващите я документи като правилници, наредби и т.н. за всеки един от партньорите за регламентиране на неговите функции.

Най-често културното наследство е възел на много интереси и разрешаването им е въпрос на национален интерес. Може да се вземе като пример археологическото наследство. Страната ни изобилства от могили (10.000), но не се знае какво се крие в тях. Националният интерес задължава тези могили да бъдат разработени, да се съхранят и да се използват като ресурс за икономически растеж. Като центрове за културен туризъм

и включването им в така наречените маршрути за културен туризъм. Те биха предизвикали огромен интерес и довели до набиране на средства за тяхното поддържане. Но преди това са необходими почти колосални средства за тяхното проучване, разработване, реставриране, поддържане и управление като национален културен ресурс. Поради липса на средства за защита, веднъж разкрити, гробниците са обречени на унищожение под влияние на нашия суров за археологията климат, с много силни температурни амплитуди, плюс действията на иманиярите [www.touristrekлама.travel-bulgaria.com].

Общината – местните власти се стремят към привличане на общественото внимание, инвестиции, приток на туристи, политически и обществен престиж, като междувременно държавата трябва да се справи с откритията.

Туризмът се нуждае от тотално разкрити и достъпни археологически ценности. Държавата обаче трябва да ги превърне в завършен туристически продукт и да ги предостави за търговска консумация. В случая всички са заинтересовани от цялостно археологическо разкриване [www.tourism-bulgaria.hit.bg/history/culture/historical.php].

От изложеното по-горе се разбира ясно, че запълването на свободното време или неговото включване като неразривно цяло в ежедневието, може да бъде застрашено и компроментирано от организационни и законодателни неуредици.

На основата на философията на културния туризъм могат да се разглеждат неговите приоритетни направления в България. Културният туризъм се анализира и като фактор за синергичен ефект, основа за активизиране на определени дейности и реанимиране на населени места. Този туризъм е сектор на икономиката допринасящ за устойчивото развитие на природната и антропогенна

среда при балансирано използване на природния и културен ресурс. Културният туризъм в пазарната среда с правилни параметри за неговото развитие биха предпазили от “мумифициране” културните ценности.

Културният туризъм и архитектурата, сувенирната индустрия, музиката и облеклото създават огромен интерес. Навсякъде представленията за туристите помагат да се запази съществуването на националното облекло като средство за опазване отличителните елементи на културата и като израз на традиции и минало.

Липсва национална система за използване на културния туризъм. Липсват законови мерки за осигуряване на координация между партньорите, както и адекватни мерки за предотвратяване набезите на иманярате. Излиза, че държавата не е още достатъчно осъзнала стойността на своя богат ресурс. Основата за ново отношение към наследството е, че наследството на една държава е наследство на човечеството. Основна европейска идея е опазването на общото културно наследство, богато със своето разнообразие, като едно от условията за демократична сигурност на континента. (Кампанията “Европа общо наследство” е именно да усили това чувство на принадлежност към европейското наследство, към ценностите на другия.) Съществуват множество европейски конвенции, коментиращи отношението за световното наследство, за европейското археологическото наследство, за архитектурното наследство на Европа, за европейския пейзаж. Всичко това цели именно да съхрани по съответен начин Европейски ценности, европейското културно и природно богатство.

Подкрепата на ЮНЕСКО, на Съвета на Европа, на държавните и правителствените ръководители на страните от региона, както и на други европейски държави, на международни организации и финансови институции, интересът, проявен от експертите по културно нас-

ледство и културен туризъм, от бизнеса, от неправителствените организации и медиите, са една добра основа за осъществяване на конкретни проекти.

В този контекст провеждането на първата национална туристическа борса – 2004 в средновековната столица на България - Велико Търново, по културен туризъм е един от уникалните, от гледна точка на културно – историческото наследство, и е добро начало в издигане значението на културния туризъм за развитието на страната, и като средство за здравяване на мира в региона и връзките между градовете в региона.

Културният туризъм се развива целогодишно, което е от голямо значение. Възприетият обществен модел е създаването на хуманно общество, което активно почива на различни места. Счита се, че реалното посещение, осъществено чрез туризма, не може да замени виртуалната реалност, постигана чрез новите технологии. Пътванията обогатяват културата [Dickens, Roy S. & Carole E. 2000].

Днес “свободното време” е понятие придобиващо голяма сила. Хората изразходват финансовите си ресурси, за да запълнят свободното си време, т.е. културата и свободното време трябва да се разглеждат като единно цяло.

От таблица по-долу бюджет на времето за 2001 – 2002г. е видно, че на трето място се нареждат контактите в семейството – 12,57 минути, следвани от “почивка” – 9,87 минути, време през което лицата не са извършвали никаква дейност. Делът на всяка една от другите дейности включени в състава на свободното време (гостуване, празненства, посещения на кино, театър, концерт, изложба, спортуване, различни видове игри, визуални, художествени, изобразителни изкуства и др.) е много малък, а общо възлиза на 40,25 минути дневно /Табл.1/

Общо бюджет на свободното време

Табл.1

Дейности	средно време на 1 анкетирано лице - минути			структура на анкетирано лице - %			1
	всичко	градове	села	всичко	градове	села	
СЪН	579	573	590	40.2	39.8	40.9	
ДРУГИ ЛИЧНИ ГРИЖИ	159	164	149	11.0	11.4	10.3	
ЗАЕТОСТ	109	121	86	7.6	8.4	6.0	
ДРУГИ ДЕЙНОСТИ - ЗАЕТОСТ	2	2	1	0.1	0.1	0.1	
НЕФОРМАЛНА ЗАЕТОСТ	1	0	2	0.1	0.0	0.2	
УЧЕНИЕ	28	32	21	1.9	2.2	1.4	
ГРИЖИ ЗА ДОМАКИНСТВОТО	217	185	278	15.1	12.9	19.3	
ДЕЙНОСТИ ПОВИШАВАЩИ БЛАГОСЪСТОЯНИЕТО	3	1	6	0.2	0.1	0.4	
ДОБРОВОЛНА РАБОТА	9	9	9	0.6	0.6	0.6	
СВОБОДНО ВРЕМЕ	105	107	99	7.3	7.5	6.9	
МАС МЕДИИ	174	184	153	12.1	12.8	10.6	
ПЪТУВАНЕ- ОБЩО	42	45	35	2.9	3.1	2.4	
в т.ч. ДО/ОТ РАБОТА	12	14	9	0.8	0.9	0.6	
НЕУТОЧНЕНИ	3	3	2	0.2	0.2	0.1	
ОБЩО	1 440	1 440	1 440	100.0	100.0	100.0	

[НСИ, Бюджет на времето, 2004]

Развитият туризъм определя много добре запазена природна среда и развита инфраструктура, както и усъвършенствани отношения “предлагач – приемач”. Културният туризъм трябва да е привлекателен за масовия турист. Необходимо е да се постигне насищане на отдиha на неспециализирания турист със съхранена околна среда /съчетаване, калибриране, на природната и антропогенната екосистеми/.

Туристическият модел трябва да се дефинира от гледна точка на запазването на околната среда. Необходимо е и мотивиране на населението, което да бъде съгласно с определения туристически модел. Същото се отнася и за културната дестинация. Тя да се обвързва с населението.

Местното население е ангажирано с туристическия модел / проект/. Лицата е желателно да извършват промяната, определена от туристическия модел. Местната власт трябва да бъде

достатъчно зряла, за да разбере, че гражданите сами трябва да направят промяната, да се предвидят взаимоотношенията “местно население – туристи”. Туризмът влияе и върху останалата част от територията.

Държавата е задължително да си служи с различни инструменти и показатели, определящи степента на натиск върху територията от туризма. Такива инструменти са планове, проекти за териториално планиране и опазване на околната среда.

Необходимо е да се проследят задоволеността на населението и задоволеността на туриста. Целта е да се прилага модел, който да не обезличава дадено място, а да го индивидуализира и експонира, и да завиши неговата атрактивност.

Туристическата дестинация трябва да представлява многофункционален модел, съхраняващ идентичността и широката гама от културни прояви, да осигурява заетост двадесет и четири часа [www.alternative-tourism.org].

Общината – градът не може да се развива, само като туристически обект. Необходимо е да се даде приоритет на “тъканта” на града – “плетеница” от различни дейности и функции, от различно ползване на даден град и в него да има функционална обвързаност. Градовете респективно населените места не трябва да се превръщат в макети. Когато едно населено място се превръща в туристическа дестинация приоритет имат неговите жители. Няма друга стопанска дейност, която така силно да преобразува едно населено място, както туризма.

В областта на туризма в ЕС се работи основно по два документа:

- Пета рамкова програма;
- Местна програма 21 – за развитие на туристическите общини и територии. Тя дава методологията за развитие на териториите и по-точно разработването на сценарии на тенденции.

При избора на модели в туризма е необходимо да се използват симулационните модели, за получаване на реална картина.

Сценариите на тенденциите включват:

- Модел на настоящето развитие;
- Модел без да се предвиди средата;
- Модел със съобразяване с населението и средата.

Образът на страната, региона би могъл да се умножи в хилядите образци на селища, територии, пътища и обекти с неповторима идентичност. България е страна с хилядолетни култури и цивилизации, и е богата на културни напаставания. Това са 380000 регистрирани паметника на културата, но и разнообразните, уникални места културно - исторически пейзажи [Булев, Т. 2005].

Правилното анализиране и отчитане на ситуацията, при която се извършва планирането /моделирането/ е основа за изграждането на приоритетни зони. Зонирането е една съществена част от териториалноустройствения модел.

Равновесие на територията ще се получи при разчупване на стриктния пространствен модели отварянето му към цялата страна.

ИЗВОДИ

Понастоящем институционалната структура, организацията и управлението на културния туризъм не са достатъчно добре развити, липсват достатъчно връзки, интеграция и координация между институциите, имащи отношение към културния туризъм [Мартинс, Д. 2005].

Необходимо е съгласуване между отделните министерства, като Министерството на културата, Министерството на икономиката, Министерството на финансите, Министерството на образованието, Министерството на околната среда и водите, Агенцията по туризъм, за създаване на единна, обвързана съвместна политика, с която културният туризъм да бъде изведен на приоритетно, стратегическо равнище.

Задължително е разработване на обща правна уредба, хармонизираща функциите на по браншове, за създаване условия за устойчив туризъм; необходимо е разработването на икономически механизми; на образователни програми; на рекламни акции за утвърждаване на национални и регионални прояви в областта на културния туризъм; разработване на конкурсни системи за национални и регионални проекти за развитие на културния туризъм, както и участие в международни проекти на ЮНЕСКО, Европейския съюз и други в областта на устойчивия туризъм.

Налага се интеграция на усилията в областта на културния туризъм и на регионално равнище, като се обединят в общи стратегия и програми на отделните институции, за създаване на единни туристически продукти, което би довело до по-голяма ефективност в устойчивото развитие на районите и по места.

Както на национално, така и на регионално и местно равнище следва да

се привлекат към работа държавните институции, неправителствените организации, да се създадат регионални, общински и местни съвети за културен туризъм.

За финансиране на културния туризъм да се учредяват както общински държавни фондове, така и да се търсят други форми при съблюдаване на баланса между държавното, търговското и доброволното финансиране.

Важен момент в политиката която трябва да се провежда в тази насока е насърчаване на инвестирането в културен туризъм и изграждането на съответната инфраструктура до и около културно историческите обекти. Трябва да се има предвид увеличаването на заетите в тази област, чрез разкриването на нови работни места, както и бързата

възвращаемост на вложените средства, според чуждия опит.

Освен прекия икономически ефект, развитието на културния туризъм има още и мултиплициращ се духовен ефект. Със съграждането в индивида на културни ценности, той би включил в своето ежедневие, в бюджета на свободното си време и културния туризъм, важен при глобализацията и отварянето към света. Чрез акцентиране върху духовните ценности и богатството на земите и народа ни, усилията на всички трябва да се насочват към осъзнаване на културната и национална идентичност. Така се развиват едновременно интелектът на нацията, осъзнава се приносът и мястото на народа и държавата ни в общоевропейската и световна цивилизация.

Разработката е представена на Научна конференция на Стопанския факултет при ЮЗУ „Н. Рилски“ „Икономика на свободното време“, проведена на 17-19 ноември 2005 г.

ЛИТЕРАТУРА

- Булев, Т.** 2005. Диалог с обществото на всички нива. Съхраняването на културната идентичност на българския пейзаж трябва да прерастне в национален приоритет, Архитектура, бр.3, р.31
- Костов, Е.** 2001. Културният туризъм, Унив. Изд. Стопанство, С., р. 15
- Кръстев, Т.** 2005. Истинска еволюция в представите за културното наследство, Архитектура, бр.3, р.20 - 23
- Мартинес-Желева, Д.** 2005. Културен туризъм, Пространство & форма, С., р. 92
- НСИ, Бюджет на времето, 2004
- Шишманова, М.** 2003, Културно-историческо наследство, Екологична оценка на ОУП град Пазарджик, ПООВИК – ООС, С., pp.139, 268
- Шишманова, М.** 2005, Културно-историческо наследство, Екологична оценка на ОУП град Горна Оряховица, ПООВИК – ООС, С., pp.121 258
- Dickens, Roy S. & Carole E.** 2000. Cultural Resources – Planning and Management. Social Impact Assessment Series, no.2
- www.mi.government.bg/eng/tur
- www.culture.government.bg
- www.travel-bulgaria.com
- www.tourism-bulgaria.hit.bg/history/culture/historical.php
- www.alternative-tourism.org
- www.touristeklama.travel-bulgaria.com
- www.cisee.hit.bg - Културни маршрути в Югоизточна Европа
- www.culture-routes.lu/php/fo_index.php?lng=en&dest=bd_me_det&id=00000320 - Културни пътища в Европа – на Съвета за културно коопериране към Съвета на Европа